

„CUSURURI SAU URÂCIUNI” FEMEIEȘTI ÎN POVESTEA VORBII DE ANTON PANN

Women's „Faults or ugly features” in Povestea vorbii by Anton Pann.

In this work we aim to analyze terms referring to women's flaws that are presented in *Povestea vorbii* by Anton Pann.

Proverbs represent discourse units that reflect fundamental concepts of life, in a concise and at the same time very comprehensive lexical expression. We will analyze two semantic cores that describe these female defects: ugly and stupid.

Key-words: *Romanian proverbs, feminine flaws, moral traits, proverbial metaphor*

Proverbele reprezintă unități de discurs care reflectă concepte fundamentale ale vieții, într-o expresie lexicală concisă și, în același timp, foarte cuprinzătoare. Numeroasele definiții date proverbului au încercat să surprindă elementele de specificitate ale acestei categorii lingvistice. George Muntean definește proverbul ca o „frază scurtă, de obicei ritmică și uneori rimată, prin care poporul exprimând (cel mai adesea metaforic, concis și sugestiv) rezultatul unei lungi experiențe de viață, pronunță și o concluzie, un îndemn, o învățătură, o constatare asupra lumii, constatare ce are de regulă o accentuată nuanță morală”². I. C. Chițimia afirmă despre proverbe că „ajută să cunoaștem mai bine istoria populară, că sunt rodul înțelepciunii populare, a învățămintelor desprinse din viața și istoria zbuciumată a poporului, din experiența cotidiană”³. Uneori ele sunt considerate metafore poetice, alteori sentințe care exprimă tipare dominante ale societății. Ioan Milică definește proverbele ca „fapte de limbă care oglindesc existența și unicitatea arhitecturii cognitive umane. Ele reflectă existența unor judecăți fundamentate pe numeroase observații, trăiri și experiențe de viață care, prin stilizare gnostică, au păstrat indicii relevante despre înțelegerea raportului om-limbă-lume”⁴. În privința valorii metaforice, Pavel Ruxăndoiu analizează „transferul de sens pe care proverbul îl implică de la planul concret, spre cadrul general, prin asocierile mentale făcute”⁵, iar Ovidiu Bîrlea insistă asupra scopului de „a reda mai plastic celălalt sens, ascuns după metafora exprimată”⁶. Folcloriștii concep proverbele ca pe o specie a literaturii populare și le includ, alături de zicători, ghicitori și jocurile de copii, în așa numitele specii scurte, a căror unică trăsătură comună este concizia⁷.

¹ Universitatea „Vasile Alecsandri” din Bacău.

² George Muntean, *Proverbe românești*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. XVII.

³ Ion Constantin Chițimia, „Paremiologie” în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, vol. VI-IX, București, Editura Academiei, 1960, p. 404.

⁴ Ioan Milică, *Lumi discursive, Studii de lingvistică aplicată*, Iași, Junimea, 2013, p. 150.

⁵ Pavel Ruxăndoiu, *Aspectul metaforic al proverbelor*, în vol. *Studii de poetică și stilistică*, Editura pentru Literatură, București, 1966, pp. 94-113.

⁶ Ovidiu Bîrlea, *Poetică folclorică*, București, Univers, 1979, p. 72.

⁷ Pavel Ruxăndoiu, „Aspectul metaforic al proverbelor” în *Studii de poetică și stilistică*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 105.

*Culegere de proverburile sau Povestea vorbii, De la lume adunate și iarăși la lume date*⁸ publicată de Anton Pann în 1847, la propria tipografie din București, este o antologie de proverbe, anecdote, maxime, povestiri populare, pe care autorul le-a ordonat tematic, în jurul unor nuclee care vizează stări, defecte umane, derapaje morale sau sociale. Aceste texte se referă la: *cusururi sau urâciuni, pedanți sau copilăroși, minciuni și flecării, năravuri rele, prostie, nerozie, lene, beție, sărăcie, virtute, negoț, amor, dragoste, ură, mâncare, zgârcenie, timp și vârstă, iuțeală și mânie, obrăznicie și calicie, fâgăduieli și daruri, sănătate și boală, viclenie și laude* ș.a.⁹ În *Povestea vorbii* pe care o putem considera o operă creatoare de tipologii umane, Anton Pann prelucrează, sintetizează și reformulează învățături din popor. Ovid Densusianu afirma despre *Povestea vorbii* că este scrisă „în spirit vioi, atrăgător și cu multe expresii caracteristice vorbirii populare”¹⁰. Utilizând proverbul „ca motiv de parafrazări, de dezvoltări și aducându-și aminte de ce au auzit de la alții, punând singur ceva ce se potrivea cu înțelesul cutărui proverb, a ajuns să dea temelor populare o notă nouă, să prefacă într-o înșirare de «poveste» cugetările izvorâte din înțelepciunea poporului”¹¹. Prin forma lor concisă proverbele au putut să se întipărească în mentalul unei comunități, fiind mijloace artistice populare de exprimare a gândurilor și judecăților. Dacă unele imagini din aceste proverbe nu mai sunt transparente astăzi e pentru că tradițiile care le-au generat s-au schimbat. Dat fiind caracterul moralizator, în paremii, defectele firii omenești, viciile și năravurile rele, sunt mai prezente decât calitățile și virtuțile umane.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm termeni referitori la defectele atribuite femeilor, în special femeilor căsătorite, nevestelor, din trei categorii de vârstă, tinerețe, maturitate și bătrânețe, care sunt prezentate în *Povestea vorbii*. Ne vom opri la două nuclee semantice care descriu aceste *cusururi* și anume: *slută* și *neroadă*. Prima categorie are în vedere neajunsurile fizice, trupești, iar cea de-a doua oglindește neajunsurile minții omenești. Unele texte se referă direct sau metaforic la aceste *cusururi* femeiești.

În textele lui Anton Pann, la adresa femeii se vorbește adeseori cu reproș, *De departe trandafir/ De aproape borș cu știr*, cu ironie, *E mică și a dracului,/ Sare-n cap bărbatului*, cu dispreț, *Viespea, miere după ce nu face,/ Sare și te-mpunge cu ace*. Proverbele se referă la corpul femeii, la defectele fizice (*După ce e mută, apoi e și slută*), la defectele morale (*Numai cu vorba nu se face ciorba*) și la consecințele sociale ale comportamentului lor (*Nu știe bărbatul, pe cât știe satul; Cu lăutari și cu masă/ Aduci pe dracu în casă*).

Caracterul metaforic al proverbului este dat și de faptul că pornește de la un context particular, care dobândește un grad sporit de generalitate prin stereotipie, iar interpretarea proverbului condiționează existența metaforei, prin structurile mentale pe care le generează”¹². Astfel, slutenia femeii se pare a avea unele beneficii și este de

⁸ George Ivașcu afirmă în *Istoria literaturii române*, I, București, Editura Științifică, 1969, p. 374, că: „Scheletul construcției e alcătuit din mari grupe de proverbe populare românești, clasificate tematic, fiecare grupă fiind ilustrată de una sau mai multe snoave, apologuri, povestiri”.

⁹ Enumerarea reprezintă titlurile capitolelor din *Povestea vorbii*.

¹⁰ Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*, ediția a patra, București, Cugetarea, 1943, p. 230.

¹¹ *Ibidem*, p. 231.

¹² Doina Macarie, *Relații de antonimie în proverbul românesc*, Pitești, Carminis, 2021, pp. 51-52.

preferat frumuseții efemere, *Nu te uita-n pocitura-i,/ Ci vezi ce iese din gura-i*¹³, dovadă că *Dar unde e urâciune și chip slușit, neplăcut,/ Mai multă înțelepciune firea să dea s-a văzut, Frumusețea cea mai sfântă/ Nu stă-n punctul fericit,/ Azi frumoasa ce se-ncântă/ Măine vezi că s-a zbârcit*¹⁴. În *Povestea vorbii* nu numai femeia tânără are parte de critici, ci și femeia în vârstă. Dacă nora, întruchipând tinerețea, este criticată pentru felul în care arată (*Frumoasă nor dobândiși/ Dar se uită cam pieziș sau Puica pe creastă se cunoaște ce neam o să iasă*), soacrei, întruchipând femeia matură, îi este apostrofată atitudinea severă: *Soacră, soacră,/ Poamă acră/ De te-ai coace/ Cât te-ai coace,/ Poamă dulce/ Nu te-ai face*¹⁵, iar proverbul *În gură miere, în inimă fiere* oglindește prefăcătoria soacrei. Nici femeia bătrână, ajunsă la pragul de sus al vârstei, nu scapă de ascuțita ironie populară: *N-are dinți să roază pâinea și-ii cere inima mere acre sau Găina curătură*¹⁶ visează și vrabia mei.

Făcând referire la femeia nerecunoscătoare, Anton Pann concepe următoarea serie sinonimică: *Lelea joacă până-n noapte,/ Iar bărbatu-i e pe moarte./ Lelea joacă, dănțuiește,/ Iar bărbatu-i pătimește./ Cumetrii bărbatu-i zace/ Și ea face ce îi place./ Pân-a nu-i muri bărbatul,/ Ea a dat mâna cu altul*¹⁷. Secvențelor de proverbe le urmează în antologie o poveste în versuri, intitulată *Povestea vorbii* sau *Povestea ăluia*, care lărgeste semnificația inițială a proverbelor, prin argumentația pe care o aduce. Prin exemplificări repetate, cu sprijinul fragmentelor ilustrative din text, autorul dezbate problema inițială din temă, până la epuizarea subiectului, dovedind o vastă cultură populară¹⁸.

În capitolul *Despre amor și ură iarăși*, Anton Pann descrie cu ironie văduva bătrână, ca o sumă a unor cusururi neacceptate de către comunitate, într-o poveste în versuri: *O văduvă-n vârstă, bătrână, zbârcită,/ Cu doi dinți în gură, barba ascuțită,/ Nas cât pătlăgeaua, la vorbă-nțepată,/ Cu ochii ceacără, gura lăbărțată,/ Fruntea-i cucuiată, fața mohorâtă,/ Peste tot negoasă și posomorâtă,/ Umbra-ntunecată și tot înnorată,/ Nu o vedea nimeni să răză vreodată,/ N-o puteai cunoaște când e mulțămită,/ Că ea-n toată vremea era necăjită*.¹⁹ Deși se aduc în discuție în primul rând cusurile fizice, trupești, conform proverbului *Urât meșter a croit-o/ Rău ciocan a ciocănit-o*, ele nu fac altceva decât să ne pregătească indirect pentru o altă meteahnă, lipsa de înțelepciune a femeii în vârstă, care caută la cele ale tinereții, ajungând nici cu fetele la horă, nici cu nevestele la biserică. În această situație femeii i se reproșează în mod direct: *Fosta-i lele când ai fost,/ Dar acum ești lucru prost;/ Ai fost floare, trandafir,/ Dar acum ești borș cu știr;/ Ț-a mers vestea, când Ț-a mers,/ D-acum lețcaia-ți s-a șters./ Geaba cochetării faci,/ Că la nimeni nu mai placi,/ Te-au lăsat toți și-ai rămas/ Ca un odorog de vas;/ Cât să te dregi la obraz,/ Te-ai trecut, nu mai*

¹³ Anton Pann, *Povestea vorbii*, antologie, prefată și tabel cronologic de Al. Hanța, București, Albatros, 1973 p. 155.

¹⁴ *Ibidem*, p. 261.

¹⁵ Textul citat este utilizat și ca strigătură de nuntă în Moldova.

¹⁶ Ceea ce rămâne în ciur după ce se cerne grâul.

¹⁷ Anton Pann, *Povestea...*, op. cit., pp. 131-132.

¹⁸ Al. Hanța ne spune că: „În *Povestea vorbii* se întâlnesc ecouri din Sindipa, Bertoldo, Nastratin Hoge, din alte povestiri de mare ecou în cultura popoarelor Orientului și ale Europei, extrase masive din creația populară turcească și toată bogăția de nuanță a literaturii paremiologice, a znoavelor și anecdotelor populare românești”, în „Prefață”, *Povestea vorbii*, op. cit., p. XX.

¹⁹ Anton Pann, *Povestea...*, op. cit., p.135.

ai haz. Pentru că din înțelepciunea populară aflăm că *Toate sunt la vremea lor și Sărăcuța lelea plătește cu pielea!*.

Bărbatul care alege o femeie fără virtuți se resemnează cu proverbul *Din coada pisicii siță de mătase nu se face*, iar soțul înșelat în așteptări poate mărturisii: *Am gândit că iau pe Stana/ Ș-am fost luat pe Satana*. Dacă sluta care are înțelepciune se poate lesne mărita, același lucru se poate afirma și despre femeia neroadă, iar bărbatul care descoperă la nevastă aceste cusururi (*Unul avea o nevastă,/ Leneșe de tot și proastă*), nu poate decât să rabde (*Rabdă, inimă, și taci, că n-ai altă ce să faci*²⁰). Pornind de la premisa că nu există femeia perfectă, fără de cusur, *muiera având poale lungi și minte scurtă*, rămâne valabilă credința că: *Cine caută nevastă fără cusur neînsurat rămâne*²¹.

Din capitolul *Despre căsătorie iarăși/ Tatăl și fiul*, reproducem dialogul dintre tată și fiu, ce surprinde momentul când fiul, ajuns la vârsta maturității, va trebui să-și caute nevastă: *Fătul meu!/ Omul o nevastă și o pisică trebuie să aibă în casă./ Că/ Toate sunt până la o vreme./ Și/ Dacă inima îți cere,/ Te-nsoară și-ți ia muieră*. Răspunsul fiului este plin de înțelepciune, el pare a ști toate cusururile femeii și consecințele unei alegeri greșite: *Scumpul meu tată!/ Lesne e a se-nsură/ Și greu a se dessura./ Că/ Muiera are nouă găuri și multe cere./ Și/ Decât să zic pe urmă „vai de noi”, mai bine să zic „vai de mine”*. *Că/ Nevasta nu e cârpă, să o descoși și să o lepezi./ De unde știe omul ce noroc va nimeri!/ Că pe mulți îi văz/ Duminecă cununie/ Și luni la Mitropolie*²². Semnificația proverbelor alese în acest discurs despre căsătorie reflectă însăși atitudinea comunității care învață din greșeli, evitând repetiția lor, prin raporturi logice de tip cauză-efect, pentru că: *Ce înveți la tinerețe, aceea știi la bătrânețe și Mintea de ar crește pe toate cărările, ar paște-o și măgarii*. Începutul unei căsnicii ratate din cauză că *Nu știi să torci, nici să țezi,/ Numai la horă te-ndeși*, își găsește soluția în proverbul *Cui i-e frică să se-nsoare,/ Să-și ia o nesimțitoare/ Ca și această neroadă,/ Și nu-i va mai cere modă*, căci *La toate urma alege și Cu nădejdea omul trăiește*.

Ion Roman afirma că Pann a găsit întotdeauna mijloacele „de a înviora tabloul, episodul, convorbirea personajelor. Acolo unde simte nevoia, el încrustează cântece, maxime, vorbe de duh, evită monotonia, alternând versul cu proza, schimbând măsura și ritmul, plasând rime interioare”²³. Dezvoltând dintr-un proverb, dintr-o zicală populară, o poveste moralizatoare, Anton Pann devine autorul unui proces de creație, nefiind un simplu culegător de folclor. M. Gaster afirma despre acest proces creator următoarele: „Chiar dacă a scos cea mai mare parte a materialului său din manuscrise vechi, totuși merită toată lauda și mulțumirea noastră pentru acest fapt, căci ce bunătate era dacă toate aceste povești rămăseseră acoperite cu praful veacurilor sau rămâneau închise în dulapurile posesorilor”²⁴.

²⁰ *Ibidem*, p.162.

²¹ *Ibidem*, p. 257.

²² La Mitropolie se pronunțau divorțurile.

²³ Ion Roman, „Anton Pann”, în *Istoria literaturii române, II*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, pp. 351-352.

²⁴ În „Aprecieri critice”, Anton Pann, *Povestea vorbii*, antologie, prefată și tabel cronologic de Al. Hanță, București, Albatros, 1973, p. 268; Anton Pann, *Povestea vorbii*, ediție nouă completă și ilustrată, cu o introducere de Dr. M. Gaster, Scrisul românesc, 1936, p. XCI.

Realizând o simbioză între tradiția populară și propria sa creativitate, Anton Pann, cu discernământ și umor, ne oferă prin aceste texte reflexe ale concepțiilor oamenilor despre lume. Despre acesta, Tudor Vianu afirma următoarele: „Multe s-au schimbat în țara noastră într-o sută de ani, dar uneori regăsim în firea oamenilor, în vorba, în humorul lor ceva care mi-l amintește”²⁵. Despre unicitatea cărții lui Anton Pann în peisajul literar al epocii, ne vorbește George Ivașcu afirmând despre *Povestea vorbii* că: „rămâne o carte unică în felul ei. (...) Deși intenția educativă e dominantă, opera lui Pann se salvează de didacticism prin culoare, vervă și un mereu proaspăt umor – toate de sursă populară”²⁶. Numite *cusururi sau urâciuni*, neajunsurile firii omenești au fost dintotdeauna prilej de controverse, iar românul, la supărare, a știut să facă *haz de necaz*, deși *nu trebuie să râdem de zidirea lui Dumnezeu*²⁷. În proverbele antologate de Anton Pann se oglindesc însă, pe lângă defecte, și virtuțile femeiești pe care le vom cerceta într-un alt studiu, încercând să scoatem la lumină noi înțelesuri ale înțelepciunii populare care își păstrează prospețimea expresiei și în actualitate.

BIBLIOGRAFIE

- Bîrlea, Ovidiu, *Proverbe și zicători românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1966.
- Blaa, Lucian, „Studiul proverbului”, în *Zări și etape*, București, Humanitas, 2003.
- Candrea, I. Aurel, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească” – Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, București, Cartea Românească S.A.
- Chițimia, Ion Constantin, „Paremiologie” în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, Vol. VI-IX, București, Editura Academiei, 1960.
- Coșeriu, Eugeniu, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, cu o postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2013.
- Densușianu, Ovid, *Literatura română modernă*, ediția a patra, București, Cugetarea, 1943.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Ediția a doua cu un Supliment de analiză din perspectivă pragmatică, Iași, Casa Editorială *Demiurg Plus*, 2011.
- Ivașcu, George, *Istoria literaturii române, I*, București, Editura științifică, 1969.
- Macarie, Doina, *Relații de antonimie în proverbul românesc*, Pitești, Carminis, 2021.
- Milică, Ioan, *Lumi discursive, Studii de lingvistică aplicată*, Iași, Junimea, 2013.
- Munteanu, Cristinel, *Discursul repetat între alteritate și creativitate*. Volum omagial Stelian Dumistrăcel, Iași, Institutul European, 2007.
- Muntean, George, *Proverbe românești*, Editura pentru Literatură, București, 1967.
- Netea, Vasile, *Primele colecții de proverbe românești publicate*, în *Studii de folclor și literatură*, Editura pentru Literatură, București, 1967.

²⁵ Tudor Vianu, *Anton Pann*, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1955, pp. 41-42.

²⁶ George Ivașcu, *Istoria literaturii române, I*, București, Editura științifică, 1969, p. 374.

²⁷ Anton Pann, *Povestea...*, op. cit., p.154

- Pann, Anton, *Povestea vorbii*, Antologie, prefată și tabel cronologic de Al. Hanță, editura Albatros, București, 1973.
- Roman, Ion, „Anton Pann”, în *Istoria literaturii române, II*, București, Editura Academiei R.S.R., 1968.
- Ruxăndoiu, Pavel, „Aspectul metaforic al proverbelor” în *Studii de poetică și stilistică*, Editura pentru Literatură, 1966.
- Savin, Petronela, *Bucate din bătrâni, Frazeologie și cultură românească*, colecția Academica, Institutul European, 2018.
- Savin, Petronela, *Sub(stilul) gnostic în concepția lui Dumitru Irimia*, în Ofelia Ichim (coord.) Alina Mihaela Bursuc, Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Veronica Olariu, Ana-Maria Prisacaru, Ioana Repciuc (editori), *România în spațiul euroatlantic: interferențe culturale și lingvistice*, București, Tracus Arte, 2020.
- Vianu, Tudor, *Anton Pann*, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1955.
- Zanne, Iuliu A., *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia: proverbe, ziceri, povește, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri*, Vol. I-III, ediția a 2-a, îngrijită de Roxana Vieru, prefată de Ioan Milică, Iași, Editura Vasiliana '98, 2019.